

Aleksandra Naróg

„Czego chce ten instynkt, czego ja chcę właściwie?”

Afektywne wymiary opowiadań Witolda Gombrowicza

Streszczenie w języku polskim

Tematem przedłożonej rozprawy doktorskiej jest analiza wybranych utworów prozatorskich Witolda Gombrowicza w perspektywie zwrotu afektywnego w naukach humanistycznych. Punkt wyjścia i główny obszar analizy stanowią opowiadania ze zbiorów *Pamiętnik z okresu dojrzewania* oraz *Bakakaj*; są one uzupełnione o analizę innych wybranych tekstów prozatorskich oraz wątków związanych z pobytem pisarza w Argentynie.

Afekt – pojęcie płynne, niejednoznaczne, wielorako interpretowane w różnych dziedzinach, rozumiem jako Deleuzjańską u swoich źródeł, a zredefiniowaną przez Briana Massumiego „intensywność” doświadczaną przede wszystkim w interakcjach pomiędzy bohaterami, narratorem a odbiorcą. W odróżnieniu od emocji, podlegających stabilizacji społecznej i językowej, afekty często są pozajęzykowe i pierwotne; należą do sfery potencjalności i „intensywności” realizującej się pomiędzy ciałami, sytuującej się na granicy tego, co reprezentowalne i niemożliwe do przedstawienia. Ową intensywność, już na poziomie poszczególnych emocji – jak wstręt, wstyd, gniew czy duma – definiuję m. in. w odniesieniu do teorii badaczy takich, jak Julia Kristeva, Mary Douglas, Sara Ahmed, Martha C. Nussbaum, Chantal Mouffe czy Silvain Tomkins. Równocześnie, afekt traktować będę interdyscyplinarnie: nie jako jednorodny termin, lecz rodzaj szerokiego pojęcia, łączącego w sobie elementy studiów literaturoznawczych, filozoficznych, socjologicznych i psychologicznych. Afekt w prozie Gombrowicza ujmuję jako wszelkie literackie reprezentacje doznań z przestrzeni emocji i zmysłów; celowe, prowokacyjne i dekonstrukcyjne łamanie zasad, „poruszenie” do odpowiedzi na ten impuls i działania, ale także sposób funkcjonowania samego tekstu wobec czytelnika. To silne emocjonalne „rozedrganie”, sposób konstrukcji narracji oparty na Deleuzjańskiej „logice wrażenia”; możliwość ciągłego wymykania się ustalonym interpretacjom, bycia w nieustannym ruchu.

Pierwszy oraz drugi rozdział pracy poświęcone są doświadczeniu wstrętu w opowiadaniach Gombrowicza, interpretowanemu jako zjawisko zarówno jednostkowe (w analizie *Pamiętnika Stefana Czarnieckiego*, *Przygód* i *Zdarzeń na brygu Banbury*), jak i społeczne (w lekturze *Biesiady u hrabiny Kotłubaj* i *Na kuchennych schodach*). Wstręt jest jedną z podstaw Gombrowiczowskiej antropologii i epistemologii; jednym z najbardziej pierwotnych doświadczeń; stanowi również często wykorzystywaną kategorię estetyczną, pozwalającą na dokonanie wnikliwego opisu mechanizmów interakcji zachodzących pomiędzy bohaterami a światem. Awersja każdorazowo podszyta jest tu fascynacją, konstruującą doświadczenie formujące status ontologiczny postaci oraz skłaniające do refleksji nad płynnością opozycji natury i kultury. Wstręt staje się również jedną ze strategii kształtowania kategorii podmiotowości i cielesności, podlegających nieustannym zabiegom transgresji i dezintegracji. Trzeci rozdział dotyczy relacji pomiędzy gniewem, dumą a wstydem. W przestrzeni całej swojej twórczości autor *Dziennika* nieustannie toczy różnego rodzaju pojedynki, konstruuje żywiołowe odpowiedzi na polemiki; przedstawia także liczne obrazy napędzanych gniewem i resentymentem bohaterów prozy i dramatów. Gniew jest dla pisarza – podobnie jak duma i wstyd – jednym z podstawowych narzędzi literackiej ekspresji. Przybiera on różnorodne formy i odcienie: od subtelnej ironii, poprzez irytację, aż po zdecydowaną wściekłość. Odczucia te mają wymiar zarówno indywidualny, jak i społeczny: złość rozpoczyna się bowiem najczęściej od jednostki, ale jej efekty „transmitowane” są następnie na całą wspólnotę – jak w analizowanych przeze mnie w tym kontekście opowiadaniach: *Zbrodni z premedytacją*, *Pampelanie w tubie*, a także fragmentach *Dziennika* i *Trans-Atlantyku*. Czwarty rozdział pracy poświęcony jest – zapisywanemu ze znakiem zapytania – doświadczeniu miłości. Przedstawia, między innymi, analizę *Tancerza mecenasa Kraykowskiego* oraz *Dziewictwa*. Dla pisarza literatura wydaje się Barthesowską „propozycją”: *wyzwaniem*, ale i *wyznaniem* kierowanym wprost do czytelnika. Jest to jednak wyznanie paradoksalne: rezonująca wciąż w jego narracji opowieść o własnej „niezdolności od miłości” złączona jest już w samych tekstach i powstających wokół nich komentarzach z pragnieniem uznania: bycia kochanym, pragnienia wyjątkowości i jednostkowości. Ostatnia część pracy dotyczy afektywnego postrzegania postaci i twórczości pisarza w Argentynie: analizuje *Wędrówki po Argentynie*, fragmenty *Dziennika* oraz kwestie związane z recepcją utworów Gombrowicza za oceanem.

Gombrowicz jawi się w tym ujęciu jako pisarz ciągle oscylujący pomiędzy intelektem a afektem: w byciu „pomiędzy” upatrującym źródła swojej filozofii twórczości. Afekt wydaje się być dla autora *Dziennika* „siłą życia”, intelekt natomiast – drogą do jeszcze większej celności sądów oraz skuteczności niesionej przez niego prowokacji.

